

НАУЧЕН ЖИВОТ

MEDZINÁBOŽENSKÁ EKUMÉNA AKO POZITÍVNY SIGNÁL ZDRAVEJ SPOLOČNOSTI

Hedviga Tkáčová,

PhDr., ThDr., PhD., Katedra žurnalistiky
Katólicka univerzita v Ružomberku, Ružomberk, Slovenská republika
hedwiga.tkacova@gmail.com
ORCID 0000-0003-3062-2284

DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2022-1\(19\)-2\(20\)-88-102](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2022-1(19)-2(20)-88-102)

Анотация

Хедвига Ткачова. Междурелигиозната икумена като положителен сигнал за здраво общество. Феноменът на икуменизма се разбира в по-широк смисъл като опит за диалог между християните и нехристиянските религии. Говорим за така наречения "голям икуменизъм". В тази статия ние го наричаме "икуменизмът на Авраам" и го представяме като кратък преглед на връзката между трите монотеистични религии. Също така в практическата част на статията се фокусираме върху контекста на „големият икуменизъм“. Самото проучване се провеждаше в група от 52 гимназиални ученици и целта му е да идентифицира проблемите на човека при общуването с представителите на други култури или религии и да определи решенията, които респондентите смятат за необходими и практически осъществими. Проучването показва, че гимназистите осъзнават собствените си недостатъци, които могат да бъдат пречка за диалога с хора от различни култури или религии. Респондентите съобщават за липса на самочувствие и личен опит в преживяването на "другостта". Те също така посочват проблема с преобладаващия медиен опит с "другостта", който е противоречив, тъй като медиите са богат източник на информация и в същото време създават или задълбочават предразсъдъците и стереотипите в обществото. Според анкетиранияте решението е в образованието, насоченото към придобиване на житейски умения, медийна грамотност и критично мислене. В контекста на социалните инициативи, според анкетиранияте, изходът е в подкрепата на инициативи, насочени към пълното изкореняване на ксенофобията, расизма и етническата нетърпимост в обществото.

Ключови думи: авраамически икуменизъм, световен етос, сътрудничество, медиен опит, другост, предразсъдъци

Анотація

Хедвіга Ткачова. Міжрелігійна екумена як позитивний сигнал здорового суспільства. Феномен екуменізму розуміється в більш широкому сенсі як спроба діалогу між християнами і нехристиянськими релігіями. Йдеться про так званий "великий екуменізм". У цій статті ми називаємо його "екуменізмом Авраама" і представляємо його у вигляді короткого огляду взаємин трьох монотеїстичних релігій. Також в практичній частині статті ми акцентуємо увагу на контексті "великого екуменізму". Саме дослідження проводиться в групі з 52 старшокласників і його мета – виявити проблеми в спілкуванні з людиною іншої культури або релігії і визначити рішення, які респонденти вважають необхідними і практично здійсненними. Дослідження показує, що старшокласники усвідомлюють свої недоліки, які можуть бути перешко-

дою для діалогу з людьми, які належать до різних культур або релігій. Респонденти говорять про відсутність впевненості в собі і про практичний або особистий досвід "інакшості". Вони також вказують на проблему домінуючого досвіду ЗМІ з "інакшістю", що неоднозначно, оскільки ЗМІ надають багате джерело інформації і в той самий час створюють або поглиблюють забобони і стереотипи в суспільстві. На думку респондентів, рішення – освіта, орієнтована на придбання життєвих навичок, медіаграмотності і критичного мислення. В контексті соціальних ініціатив, на думку респондентів, виходом може стати підтримка ініціатив, спрямованих на повне викорінення ксенофобії, расизму та етнічної нетерпимості в суспільстві.

Ключові слова: авраамічний екуменізм, світовий етос, співпраця, медійний досвід, інакшість, забобони

Abstract

Hedviga Tkáčová. Inter religious ecumena as a positive signal of healthy society. The phenomenon of ecumenism is understood in a broader sense as an attempt of dialogue between Christians and non-Christian religions. We are talking about the so-called "big ecumenism". In this paper, we refer to it as the "Abraham ecumenism", and present it in a brief outline of the interrelationships of the three monotheistic religions. Also, in the practical part of the article we focus on the context of the "big ecumenism". The survey itself is conducted in a group of 52 high school students and its goal is to identify the problems of an individual in connection with communication with a person of another culture or religion and to identify solutions that respondents consider necessary and practically feasible. The survey shows that students are aware of their own shortcomings, which can be an obstacle to dialogue with people characterized by different cultures or religions. Respondents speak of a lack of self-confidence and practical or personal experience with "otherness". They also point to the problem of the dominant media experience with "otherness", which is ambiguous, as the media provide a rich source of information and at the same time create or deepen prejudices and stereotypes in society. According to the students, the solution is education focused on acquiring life skills, media literacy and critical thinking. In the context of social initiatives, according to the respondents, the solution may be to support initiatives aimed at the complete elimination of intolerance in society.

Key words: Abrahamic ecumenism, World ethos, cooperation, media experience, otherness, prejudices

Abstrakt

Hedviga Tkáčová. Inter religious ecumena as a positive signal of healthy society. Fenomén ekumény býva v širšom zmysle slova chápaný ako snaha o dialóg kresťanov s nekresťanskými náboženstvami. Hovoríme o takzvanej "veľkej ekuméne". V príspevku tento rozmer označujeme ako Abrahámovská ekuména a predstavujeme ju v stručnom náčrte vzájomných vzťahov troch monoteistických náboženstiev. Aj v praktickej časti príspevku sa sústredíme na kontext "veľkej ekumény". Vlastný prieskum prebieha v skupine 52 stredoškolských študentov a jeho cieľom je identifikácia problémov jedinca v súvislosti s komunikáciou s človekom inej kultúry alebo náboženstva a identifikácia riešení, ktoré respondenti považujú za potrebné a v praxi aj reálne uskutočniteľné. Z prieskumu o. i. vyplýva, že skúmaní stredoškóľáci si uvedomujú vlastné nedostatky, ktoré môžu byť prekážkou v dialógu s ľuďmi, ktorých charakterizuje rozdielna kultúra alebo náboženstvo. Respondenti hovoria o nedostatku sebavedomia a praktických či osobných skúseností s "inakosťou". Poukazujú tiež na problém dominantnej mediálnej skúsenosti s "inakosťou", ktorá je dvojnásobná, nakoľko médiá poskytujú bohatý zdroj informácií a zároveň

vytvárajú alebo prehlbujú predsudky a stereotypy v spoločnosti. Podľa respondentov je riešením vzdelávanie, zamerané na získavanie životných zručností, mediálnej gramotnosti a kritického myslenia. V kontexte celospoločenských iniciatív môže byť podľa respondentov riešením podpora iniciatív, smerujúcich k úplnej eliminácii prejavov xenofóbie, rasizmu a národnostnej neznášanlivosti v spoločnosti.

Kľúčové slová: Abrahámovský ekumenizmus, Svetový étos, spolupráca, mediálna skúsenosť, inakosť, predsudky

Úvod. Židovstvo, kresťanstvo aj islam označujeme ako náboženstvá abrahámovské. Tri najväčšie monoteistické náboženstvá vidia postavu patriarchu Abraháma o. i. predovšetkým ako svedka viery v jedného Boha a doslovne aj "priateľa Boha" (Is 41:8; 2Chron 20:7; Jm 2:23). Vo všetkých náboženských tradíciách je Abrahám zároveň chápaný ako človek dívajúci sa na Boha a hľadajúci Boha.

Bez Abraháma niet judaizmu (Gn 1:26-25; 10). Boh, ktorého vzyva Izrael je identifikovaný ako Boh, ktorý jednal s Abrahámom (Heb 9,7); Abrahámovi Boh sľubuje, že bude veľkým národom (Gn 12,2); jemu je daný sľub vyvolenej zeme (Gn 15:18-21); cez Abraháma budú požehnané národy zeme (Gn 18,18) a pod.

Abrahám súvisí i s kresťanstvom. Kristus nechcel zrušiť zákon, ale ho naplniť, t.j. nechcel sám seba dosadiť na Abrahámove miesto. Boh Ježiša bol i Bohom Abraháma, Izáka a Jakuba (Mk 12,26; Mt 8,11; Lk 13,28). Izrael je po príchode Krista naďalej "milovaným Božím synom", pretože "Božie dary a povolanie sú neodvolateľné" (Rím 11,28).

Aj pre apoštola Pavla je Abrahám živým symbolom viery; Abrahám nevedel nič o skutkoch Zákona (zákon prišiel v dobe po Abrahámovi), ale Boh uznal jeho vieru za dostatočný dôvod spásy. Viera stačí, nie je potrebný žiaden morálny či náboženský výkon. Pavol objavuje skrytú univerzálnosť židovskej teológie, keď vyvodzuje nasledovné: "Synmi Abraháma sú odteraz synovia viery (viery v Ježiša Krista). Na základe Abrahámovej viery Boh skrze Krista požehná národy; to znamená, že "Boh môže aj z týchto kameňov urobiť Abrahámove deti" (Mt 3,9).

Abrahám je prostredníctvom svojho prvorodeného syna Izmaela aj otcom Arabov, ktorí od neho odvodzujú svoj pôvod. Biblia nasvedčuje tomu, že Boh mal úmysly nielen s Abrahámom a Izákom, ale i s Izmaelom: je prvým synom svojho otca; prijíma obriezku, t.j. znamenie zmluvy s Bohom (Gn 17:23-26) a Boh sa stará o jeho život a prežitie (stojí pod zvláštnou Božou ochranou (Gn 16:7-9; 21:9-21).

Napriek spoločným "základom" sa židovstvo, kresťanstvo aj islam počas svojej existencie vyvíjali samostatne a uzatvárali sa do vlastných tradícií. Dôsledkom toho boli vzťahy medzi týmito náboženstvami, povedané stručne, výrazne indiferentné, nepriateľské a vedúce k množstvu rôznych vojnových konfliktov vedených v mene viery, t. j. s cieľom presadiť vlastnú "objektívnu pravdu". Napriek mnohým omylom možno v nedávnej minulosti aj v súčasnosti pozorovať úsilie o dialóg, spoluprácu a úprimný záujem o zmenu napätých vzťahov, a to v každom z týchto náboženstiev. Zo súčasnej situácie rozdelenia, skúmajúc dôvody, ktoré viedli k tomuto rozdeleniu a možnosti ich prekonania, vychádza prejav známy ako ekumenizmus. Podľa P. Filipi ide o "aktívny prejav vedomia, že rozdelenie nie je v poriadku a že sa s touto realitou nemožno zmieriť bez pokusu o jej premenu" (Filipi, 2000, s. 122).

Ekumenické iniciatívy vzišli z pôdy protestantizmu, konkrétne z iniciatív Svetovej rady cirkví (1948) a postupne sa k nim pridali i katolícki a pravoslávni kresťania. Vo všeobecnosti sa pojem ekumenizmus (z gr. oikoumenikos – všeobecný, celosvetový) chápe ako hnutie za zjednotenie kresťanských cirkví na základe všeobecných vieroučných zásad. Ako cieľ ekumenizmu sa prezentuje úsilie o prekonanie dogmatických a kánonických rozdielov, ale aj snaha spájať

kresťanstvo s aktuálnymi potrebami súčasnosti; t. j. takzvaná "malá ekuména", ktorá sa ako nosná myšlienka 2. Vatikánskeho koncilu (1962 – 1965) chápe ako úsilie o monoteistické spoločenstvo jedného náboženstva. V širšom zmysle slova je ekumenizmus snahou o dialóg kresťanov s nekresťanskými náboženstvami; ide predovšetkým o aktivity a kontakt Katolíckej cirkvi, ktorá počas 2. Vatikánskeho koncilu otvorene reagovala na problémy katolicizmu vo vzťahu k modernému svetu vtedajšieho 20. storočia (tzv. aggiornamento) a ktorá prijala aj Dekrét o ekumenizme (Unitatis Redintegratio), ktorý sa sústreďí na dialóg kultúr a náboženstiev, predovšetkým teda katolíctva s nekresťanskými náboženskými komunitami a sekulárnym svetom. V tomto zmysle sa ekumenizmus chápe ako "veľká ekuména", t. j. dialóg kultúr a (monoteistických aj polyteistických) náboženstiev (Geremešová, 2015, s. 90).

Autorom pojmu "Abrahámovský ekumenizmus" (predovšetkým chápaného ako intelektuálny a etický termín) je švajčiarsky katolícky teológ Hans Küng. Nedávno zosnulý kňaz a autor H. Küng videl Abrahámovský ekumenizmus ako príležitosť na zmierenie náboženstiev, "pretože bez náboženského mieru nemôže medzi národmi nastať mier" (Küng, 1991, online). Podľa Künga a ďalších teda existuje skutočný základ pre ekumenizmus troch náboženstiev, ktoré by mohli spoločne vytvoriť monoteistické svetové hnutie s etickým zameraním.

Idea medzináboženskej ekumény by pritom ponechala každému náboženstvu jemu vlastnú identitu. Zaujímala by sa o vzájomnú komunikáciu, lepšie poznávanie sa, odstraňovanie predsudkov a z nich plynúcej nedôvery a snahu spoločne slúžiť ľuďom.

V tomto príspevku sa pozrieme na tzv. Abrahámovský ekumenizmus a pokúsime sa ho predstaviť ako vytrvalé minulé aj súčasné úsilie troch svetových monoteistických náboženstiev o ich vzájomné spolunažívanie (nie bezprostredne jednotu, pozn.). Príspevok predstavuje aj vlastný prieskum v skupine stredoškôľakov, ktorého cieľom je identifikácia problémov jedinca v súvislosti s komunikáciou s človekom inej kultúry alebo náboženstva a následná identifikácia riešení, ktoré mladí ľudia považujú za potrebné a v praxi aj reálne uskutočniteľné. Kognitívnu hodnotu prieskumu je popis a analýza uvažovania stredoškôľakov o ich vlastných možnostiach (t. j. problémoch a ich riešení) v oblasti praktickej realizácie myšlienok úcty a rešpektu medzi ľuďmi rozdielnych kultúr a náboženstiev.

1. Východisko Abrahámovej ekumény – spoločné črty troch monoteistických náboženstiev. M. Déd upozorňuje, že iniciatívam v kontexte tzv. Abrahámovského ekumenizmu nejde o zjednotenie troch monoteistických náboženstiev sveta (t. j. univerzalizmus náboženstiev), ale o úsilie hľadať v nich spoločné znaky, o ktoré je možné oprieť medzináboženský dialóg. Abrahámovský ekumenizmus predstavuje medzináboženskú kategóriu (sleduje spolužitie náboženstva v dejinách) a stal sa tiež intelektuálnou a podľa niektorých autorov problematickou kategóriou; vyčíta sa mu napríklad to, že predstavuje iba akýsi "nejasne definovaný súbor spoločných základných a fenomenologických vlastností" svetových náboženstiev" (Hughes, 2012, s. 35).

Postava Abraháma sa v jednotlivých náboženstvách líši. Predsa však je táto rozdielnosť schopná i spájať. Oživenie Abrahámovej viery, spoločne, a predsa osve rezonuje aj v troch monoteistických náboženstvách. Dobrou správou sú spoločné črty troch náboženstiev. V kontexte Abrahámovej ekumény ich predstavíme na základe nám najbližšej, t.j. kresťanskej perspektívy. Judaizmus, kresťanstvo a islam môžu medzináboženskú ekuménu stavať a rozvíjať v kontexte týchto spoločných znakov:

1. Existencia jedného Boha;
2. Boh je stvoriteľ a má nezameniteľné vlastnosti: milosrdenstvo, všemohúcnosť;
3. Boh sa ľuďom zjavil;
4. Veriť znamená dôverovať Bohu podľa vzoru Abraháma;
5. Eschatológia: ľudia vstanú z mŕtvych a budú súdení Bohom;

6. Snaha o vzájomné porozumenie prostredníctvom dialógu;
7. Spoločné úsilie o sociálnu spravodlivosť, mravné hodnoty a slobodu pre všetkých ľudí.

2. Oživenie medzináboženskej ekumény – pozitívne signály a výzvy. Potrebu oživenia medzináboženskej ekumény chápe ako potrebný a pozitívny signál zdravia celej ľudskej rodiny aj židovský teológ D. Flusser. Pripomína, že pre židov je Abrahám pravzor poznania Boha. Podľa súčasného ortodoxného židovstva sa aj kresťania a moslimovia môžu považovať za živých svedkov zmluvy Boha s Abrahámom, bez toho, aby sa Izrael musel vzdať svojho jedinečného Abrahámovského pôvodu. Kresťania a moslimovia sú "deti Abrahámove", a ich existencia môže byť v židovstve pochopená ako naplnenie božieho prísľubu Abrahámovi, že sa stane otcom národov. A navyše, židia môžu kresťanov a moslimov vnímať "aj ako pohanských potomkov Noema, ktorí sa zriekli pohanstva a sú zachránení" (Flusser, 1987, s. 62).

Aj z pohľadu kresťanstva môžu byť iniciatívy, vedúce k oživeniu Abrahámovej viery v kontexte medzináboženského dialógu pozitívnym signálom zdravej spoločnosti. Nie je to tak dávno, keď malo kresťanstvo tendenciu prisvojiť si Abraháma a definitívne ho odobrať ostatným dvom monoteistickým náboženstvám (kresťanstvo chápalo samé seba ako jediné náboženstvo). Hughes pripomína, že až do stredoveku kresťania vyvíjali výslovne "antiizmaelovskú" polemiku, ktorá "sa snažila zneškodniť presvedčenie, že moslimovia boli skutočnými potomkami Abraháma" (Hughes, 2012, s. 43). S týmto kresťanským argumentom napokon súhlasili aj moslimovia, ktorí tvrdili, že islam obnovil pôvodnú nedotknutú abrahámovskú vieru, ktorú skazili Židia a kresťania.

V súčasnosti je výzvou pre kresťanstvo rozpor v tom, že Abrahám ako praotec viery "naráža" na kristologický rozmer kresťanstva, podľa ktorého je Kristus ako jeho zakladateľ centrom učenia; t. j. prílišným dôrazom na Abraháma by mohol Kristus strácať svoje jedinečné postavenie, ktoré v kresťanstve má. V kresťanstve preto existuje aj názor, pre uskutočnenie životaschopného politického pluralizmu je pre kresťanskú teológiu sľubnejšie "brať do úvahy historický vývoj Božieho obrazu namiesto orientácie na spoločný historický pôvod v Abrahámovi" (Kooi, 2012, s. 240). Zaujímavé je, že daná skutočnosť môže byť, naopak, pozitívnym signálom k zblížovaniu ostatných dvoch monoteistických náboženstiev. Židovstvo a islam sa môžu v tejto súvislosti pokladať za bližšie (v porovnaní s kresťanstvom), nakoľko uplatňujú dôsledný monoteizmus (v kresťanstve je primárnou trojica božských osôb, eventuálne i Boh, ktorý má Syna, pozn.).

Zo strany moslimov je dôraz Abrahámovej ekumény kladený na dogmu o jedinom bohu, t. j. na presvedčení, že Alláh a JHVH je jeden a ten istý boh. Zatiaľ čo teória otvára priestor na zblíženie a medzináboženský dialóg, v praxi nastávajú problémy, ktoré vyplývajú o. i. aj z používania slova Alláh na vyjadrenie Božieho mena, ako to vidíme napríklad v arabskom preklade Biblie. Nazývať Boha Alláhom znamená pre veriaceho kresťana a rovnako aj žida konanie, ktoré je vo vážnom rozpore s prvým Božím prikázáním, a teda, že nebude mať iných Bohov (...), t. j. nebude sa im klaňať, ani ich uctievať (Ex 20,3-5). Aj islam sa napokon nerúti duchovne kráčať na "oboch brehoch". Bibliu a Tóru síce uznáva ako zjavené knihy, vždy však zdôrazní, že prednosť a definitívnu autoritu pred nimi má Korán; nehovoriac o ďalších rozporoch islamu predovšetkým s učením Biblie. O Abrahámovej ekuméne preto, domnievame sa, nemožno hovoriť v zmysle jednoty, o ktorú sa usilujú napríklad kresťanské cirkvi a denominácie v duchu biblických (Ježišových) slov "aby všetci jedno boli" (Jn 17,22). To však neuberá islamu jeho význam v úsilí byť a ostať autentickým v iniciatívach medzináboženského dialógu medzi monoteistickými náboženstvami. Medzináboženský dialóg moslimov s ostatnými veriacimi v jedného boha sa ukazuje ako cesta a budúcnosť vzájomných vzťahov; už dnes sú pozitívne hodnotené iniciatívy, ktoré reprezentuje napríklad Zväz islamských organizácií Francúzska, Islamská nadácia v Prahe, odborník na islamské štúdiá profesor Tariq Ramadán, princ Hassan bin Talal, ktorý sa dlhodobo venuje praktickej realizácii medzináboženského dialógu, turecký líder európskych prisťahovalcov Millis Görüş a ďalší.

3. Praktická realizácia abrahámovskej ekumény. Medzináboženská ekuména sa ako pozitívny signál zdravej spoločnosti potvrdzuje aj v praxi; vo výraznej miere sa tak deje na podnet Katolíckej cirkvi. Vzácne iniciatívy nachádzame v nedávnej minulosti aj v súčasnosti. Stručne možno spomenúť obdobie po Druhom vatikánskom koncile, kedy sa kresťanstvo priznáva k židovstvu, k všetkým postavám židovských dejín (t.j. ku patriarchom, Mojžišovi aj prorokom) a osvojuje si dejiny židov za svoje, čo trvá dodnes. Ďalší zmierlivý postoj kresťanov a židov vidíme aj po tragédii šo'a, kedy Katolícka cirkev definitívne zmenila svoj postoj k židom. Svedčí o tom aj deklarácia 'Nostra Aetate' (1965), ktorá vyjadruje postoj Cirkvi k nekresťanským náboženstvám. V článku 4 čítame, že kresťania si naplno uvedomili, že zjavenie Starého zákona získali prostredníctvom židovského národa, s ktorým Boh uzavrel starú zmluvu. Z tohto dôvodu cirkev "nemôže zabúdať, že čerpá výživu z dobrého olivovníka, na ktorý boli zaštepované divoké olivové ratolesti pohanov" (Rim 11: 17 – 24) (Nostra Aetate, čl. 4, online). Aj týmto vyjadrením sa Katolícka cirkev prihlásila k medzináboženskej ekuméne a k otvoreným, úprimným a solidárnym vzťahom s judaizmom. Zmenu postoja v kresťanstve ocenila aj židovská obec. Vo svojom vyhlásení 'Dabru Emet' (z hebr. hovorme pravdu) sa o. i. napríklad uvádza, že obe náboženstvá, židia aj kresťania, poznajú Boha a slúžia Mu, každé podľa svojho učenia (2000, online). Židia tak robia prostredníctvom Tóry a židovskej tradície a kresťania prostredníctvom Ježiša Krista a vlastnej tradície. Definitívne zmierenie židov a kresťanov nastane po príchode Mesiáša, ktorý prinesie spásu tak pre Izrael, ako aj pre celý svet (pre kresťanov to bude takzvaný druhý príchod Pána; Zj 1, 7-8).

Aj kresťanstvo a islam pozitívne odpovedali na výzvu medzináboženskej ekumény. Od Druhého vatikánskeho koncilu Katolícka cirkev taktiež nepopiera, že biblická tradícia zohráva kľúčovú úlohu aj v islame – islam preto nemožno prehlásiť za náboženstvo "bez pravdy". Práve naopak, 'Nostra Aetate' potvrdzuje, že kresťanstvo chápe islam ako náboženstvo, ktoré sa drží Abrahámovej viery a klania sa jedinému Bohu. Cirkev preto chápe moslimov ako ľudí, ktorí "sa snažia bez výhrad podriaďovať skrytým Božím nariadeniam, rovnako ako sa Abrahám podriaďoval Božiemu plánu, s ktorého vierou moslimovia horlivo spájajú svoju vlastnú vieru" (Nostra Aetate, čl. 3, online). Môžeme vidieť, že aj v prípade kresťanstva a islamu vytvorila nová optika v kontexte medzináboženskej ekumény priestor pre vzájomne stretávanie sa a spoluprácu. Medzi významné príklady praktickej realizácie abrahámovskej ekumény radíme projekt Svetový étos, nepolitickú organizáciu Združenie pre medzináboženské stretávanie, aktivity Kráľovského inštitútu pre medzináboženské štúdiá, spoluprácu monoteistických náboženstiev na čiastočných úrovniach ale aj pozitívne príklady jednotlivcov.

3.1 Svetový étos – ďalší krok po abrahámovskej ekuméne náboženstiev. Konkrétne realizácia idey abrahámovskej medzináboženskej ekumény a dialógu sa naplno rozvinula v projekte Svetového étosu, inšpirovaného nemeckým teológom a religionistom Hansom Küngom. Projekt "Svetový étos" je v účinnosti od začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia; v roku 1993 viedol k založeniu Parlamentu svetových náboženstiev, ktorý sídli v Chicagu. Küng v ňom argumentuje nutnosťou minimálneho konsenzu v hodnotách, postojoch a normách, ktoré by boli pre všetky národy a náboženstvá spoločné. Je presvedčený, že bez základného konsenzu, ktorý možno dosiahnuť medzináboženským dialógom "nemôže fungovať moderná demokracia" (Küng, 1992, s. 36) ani vzájomný mier (Küng, Van Ess, 1998, s. 54.). Étos podľa Künga nepredstavuje etiku, hoci sa významy oboch pojmov prekrývajú. Zatiaľ čo etika je náukou o mravných hodnotách, normách a postojoch, étos predstavuje základný mravný postoj človeka alebo skupiny (Küng, 2000, s. 122). Projekt zdôrazňuje vzájomné štúdium etických noriem a hodnôt medzi náboženstvami, s cieľom pripomínať potrebu ľudskosti, trpezlivosti, znášanlivosti ale aj rešpektu k životu (Küng, 1992, s. 35). Účastníci projektu sa zaväzujú k snahe o spravodlivý sociálny a hospodársky poriadok, vzájomný dialóg a k šíreniu kultúry bez násilia. Rozsiahla výzva k zhode hodnôt, kultúr a náboženstiev,

navyše v kontexte globalizácie, predstavuje ideál doposiaľ najviac zložitého etického konsenzu v súčasnosti.

3.2 Združenie pre medzináboženské stretávanie. Nepolitická organizácia Združenie pre medzináboženské stretávanie (Intefaith Encounter Association, IEA) bola založená v Izraeli koncom päťdesiatych rokov minulého storočia a dnes má viac ako tisíc šesťsto členov spomedzi všetkých troch monoteistických náboženstiev. Cieľom združenia je štúdium kultúr a medzináboženského dialógu a pomoc k lepšiemu spolunažívaniu národných a náboženských komunít Stredného Východu. K aktivitám IEA patrí aj každoročná mládežnícka konferencia zameraná na medzikultúrne a medzináboženské otázky s názvom 'Stredovýchodné abrahámovské fórum' ale aj prednášky či izraelsko-palestínske stretnutia, počas ktorých prebieha diskusia na praktické témy každodenného spolužitia veriacich. Konkrétnymi príkladmi iniciatív IEA je študijný deň s témou Rôzni a seberovní – V ústrety humánnej globalizácii, ktorý sa uskutočnil v Nazarete, alebo medzináboženské stretnutie žien s výkladom Ramadánu, Chanuky a Vianoc.

3.3 Kráľovský inštitút pre medzináboženské štúdiá. Kráľovský inštitút pre medzináboženské štúdiá (Royal Institut for Interfaith Studies) v jordánskom Ammáne založil a dodnes ho podporuje princ Hassan bin Talal, brat súčasného kráľa z hášimovskej dynastie, ktorý sa dlhodobo venuje praktickej realizácii medzináboženského dialógu. Inštitút organizuje študijné a diskusné aktivity, ktoré vyúsťujú do zaujímavých praktických výsledkov. Spomenieme napríklad Etický kódex medzinárodného obchodu pre kresťanov, moslimov a židov, ktorý je výsledkom konzultácií Hassana bin Talala s nedávno zosnulým princom Philipom, vojvodom z Edinburgu, ktoré prebiehali koncom osemdesiatych a v deväťdesiatych rokoch minulého storočia.

3.4 Spolupráca monoteistických náboženstiev na čiastočných úrovniach. Praktickú realizáciu idey abrahámovskej medzináboženskej ekumény a dialógu možno samozrejme zaznamenať na čiastočných úrovniach. Ako istý problém vidíme totiž neexistenciu univerzálnej reprezentácie v jednotlivých monoteistických náboženstvách. Židovské obce majú značnú mieru autonómie, pričom najvyššou autoritou sú Sefardi a Aškenáziovia. Stanoviská týchto vrcholných autorít majú ale pre európsku a rovnako americkú náboženskú obec rozličnú záväznosť. Možno preto konštatovať, že na niekoľko smerov rozvetvený Judaizmus svoju univerzálnu reprezentáciu nemá. Obdobne je to aj v kresťanstve, o čom svedčí existencia mnohých kresťanských cirkví po celom svete; neobsiahla ich ani Svetová rada cirkví, ktorá symbolizuje úsilie o jednotu a spoločnú službu všetkých cirkví na svete. Tretie monoteistické náboženstvo, islam, sa rozdelil na dva smery, šiitský a sunnitský, hneď vo svojich počiatkoch; v oboch smeroch vládnu rozdielne autority, v šiitskom islame Chalífa, vo väčšinovom sunnitskom najvyššia autorita chýba od zániku tureckého sultanátu v roku 1922. Vnútri oboch smerov navyše vznikli ďalšie smery a právne školy, ktorých výklad učenia sa líši. Absencia univerzálnej reprezentácie vo všetkých troch monoteistických náboženstvách poukazuje na možnosti spolupráce na čiastkových úrovniach. To potvrdzuje aj prax, ktorá poukazuje na skutočných účastníkov medzináboženského dialógu – jednotlivé zoskupenia vnútri všetkých troch smerov.

V tejto úvahe preto nesmieme opomenúť dialóg a spoluprácu na hierarchicky najnižšej úrovni. Tá sa uskutočňuje v každodennom spolužití jednotlivcov, rodín a obcí. Prostredníctvom dialógu na čiastočných úrovniach môže dochádzať k vzájomným inšpiráciám aj medzi obyčajnými ľuďmi. Žid môže byť inšpiráciou pre kresťana napríklad v praktickom posilnení náboženských prejavov v súkromnom živote; moslim môže kresťana inšpirovať napríklad v posilnení významu náboženstva vo verejnom živote (v oboch prípadoch možno hovoriť o svedectve viery). Kresťania môžu židov a moslimov zase inšpirovať napríklad v prepájaní náboženstva so základnými

spoločenskými slobodami a pod.

3.5 Význam životných príkladov jednotlivcov. Povzbudením k realizácii abrahámskej ekumény v praxi nám môže byť aj životný príbeh Valentin Feliksovich Voyno-Yasenetsky (Archbishop Lukáš, 1877-1961), ktorého život považujeme za autentický príklad žitej viery, ale aj jednoty náboženstva, filozofie a vedy. Keď žil na Ukrajine v ťaživom období komunizmu, vynikal medzi lekármi ako chirurg aj ako kresťan. Valentin Voyno-Yasenetsky sa stal hlavným chirurgom a profesorom chirurgie v nemocnici v Taškente v marci 1917, a keď Lenin prevzal vládu na tomto mieste, jeho vláda znevýhodnila každého náboženského svedka. Valentína nakoniec zatkli a postavili pred súd, kde bol falošne obvinený z poskytovania neprimeranej chirurgickej starostlivosti zraneným vojakom Sovietskej armády (Canadian Orthodox Messenger, 2002/2003, s. 14). Toto je jeden z mnohých príkladov, keď sa V. F. Voino-Yasenetskyi (Svätý Lukáš), rozhodol v prospech človeka, nie na základe ideologickej „správnosti“, ktorá požadovala byť „bratom“ iba svojmu ľudu. V. Marushchak, autor biografie svätého Lukáša, poukázal na to, že vďaka otvorenému vyznaniu Krista bol jeho život plný jeho osobných bojov, obetavosti a lásky k pacientom, zázrakov a odvážneho duchovného vedenia v najťažšom období cirkvi v Rusku (Marushchak, 2016, s. 6). Zahŕňa službu ľudstvu bez ohľadu na to, kto vyznáva, ktorý druh náboženstva. Už dnes medzináboženská ekuména tak podľa Dēda ponúka možnosť vzájomného rastu, podnetov a odhaľovania dobra (Dēd, 2011, s. 80-81).

4. Praktická časť – prieskum. V praktickej časti príspevku sa sústreďíme na kontext "veľkej ekumény", t. j. dialógu kultúr a náboženstiev.

Cieľom prieskumu je analýza vnímania ekumény ako snahy o dialóg medzi ľuďmi rozdielnych kultúr a náboženstiev. Vlastný prieskum prebieha v skupine stredoškolských študentov gymnaziálneho typu na Slovensku.

4.1 Metodológia prieskumu. Prieskum pozostáva z dvoch čiastkových cieľov:

(1) Identifikácia problémov jedinca v súvislosti s komunikáciou s človekom inej kultúry alebo náboženstva;

(2) Identifikácia riešení, ktoré mladí ľudia považujú v komunikácii s človekom inej kultúry alebo náboženstva za potrebné a v praxi aj reálne uskutočniteľné.

Tabuľka 1 Charakteristika výskumnej vzorky

Počet členov: 52				
Pohlavie	44,16% muži	55,68% ženy		
Ročník štúdia	53,76% z 3. ročníka	46,08% zo 4. ročníka		
Vek respondenta	23,04% má 18 rokov	42,24% má 19 rokov	34,56% má 20 rokov	
Náboženské hľadisko	57,6% Kresťanstvo	7,68% Budhizmus	3,84% Islam	30,72% Ateizmus

Ako vidíme v tabuľke 1 výskumná vzorka pozostávala z 52 mladých ľudí z 3. a 4. ročníka strednej školy gymnaziálneho typu. Vek respondentov predstavoval rozhranie od 18 do 20 rokov. Naším cieľom bolo osloviť respondentov, ktorí vyznávajú rôzne náboženstvá alebo sú bez vierovyznania; tento zámer bol v kontexte odporúčaní projektu RIDE, ktorý pod vedením S. Bullocka odporúča "vytvoriť bohatšiu a úspešnejšiu diskusiu" (Bullock, 2016, s. 12). Daný zámer sa nám podarilo splniť iba čiastočne. Z 52 študentov tridsiati deklarovali, že sú kresťanmi (57,6%); štyria sympatizujú s budhizmom (7,68%); dvaja uviedli, že sú moslimovia (3,84%) a 16 respondentov uviedlo, že v nič transcendentné neveria a pokladajú sa za ateistov (30,72%).

Hlavnou výskumnou metódou bol skupinový rozhovor v kombinácii s dobrovoľným dotazníkom, ktorý mal za cieľ "zachytiť" myšlienky, ktoré neboli zaznamenané v čase konania skupinového rozhovoru. Skupinový rozhovor je kvalitatívna metóda, ktorá predstavuje štruktúrovaný rozhovor s cieľovou skupinou, bez väčších zásahov výskumníka. Výhodou výskumnej metódy je vzájomná interakcia účastníkov a prirodzené zdieľanie myšlienok. Výhodami nie sú iba naratívne údaje, ale aj údaje na základe pozorovania, napr. výrazy tváre, základné zachytenie emócie (nervozita), v akej časti rozhovoru účastníci robia ústupok od svojho pôvodného názoru a ďalšie cenné informácie; vzhľadom na pandemickú situáciu a realizáciu prieskumu prostredníctvom Zoom Cloud Meetings boli tieto zistenia obmedzené. Napriek tomu považujeme túto metódu za prínosnú.

Aplikácia Zoom sa zameriava na video konferenčné hovory s väčším množstvom účastníkov a v rámci video prenosu umožňuje prezentovať informácie, zdieľať obrazovku v reálnom čase s ostatými účastníkmi aj využívať rozličné funkcie (užitočné bolo napríklad priame zadávanie textov, ktoré vzišli v skupine alebo označovanie najvýznamnejších rozhodnutí v skupine). Veľkou výhodou skupinového rozhovoru prostredníctvom tejto aplikácie bolo i spoločné prijatie a súhlas respondentov s nadobudnutými závermi, čím sa eliminovala subjektivita výskumníka v nadobudnutých zisteniach aj v spôsoboch interpretácie zistení.

V prieskume sa ako pomocná výskumná metóda osvedčil aj dotazník. Po skončení skupinového rozhovoru naň v priebehu nasledujúcich dní odpovedalo ešte 23 respondentov (44,16%). Odpovede z dotazníka (na rovnaké otázky aké zazneli v rámci skupinového rozhovoru) nezmenili päť hlavných problémov, ktoré určili respondenti počas diskusie v skupine, obohatili ale celkový kvalitatívny objem zistení. Prínosom dotazníka bolo aj potencionálne zapojenie tých študentov (1) ktorým viac vyhovuje písomná forma výpovede, (2) ktorým sa z rôznych dôvodov nemusel dostať potrebný priestor v diskusii alebo (3) ktorí potrebovali ešte niečo doplniť alebo vysvetliť, (4) ktorí sa mohli cítiť byť ovplyvnení interakciami rovesníkov alebo (5) pociťovať strach z reakcie rovesníkov v prípade odlišného vlastného názoru a pod. Povedané stručne, dotazník, ako doplnková metóda prieskumu, mal prispieť k tomu, aby sa odstránili nedostatky skupinového rozhovoru (pri zachovaní jeho pozitív, akými je napríklad interakcia medzi účastníkmi) a do problematiky vniesli pozitíva individuálnych rozhovorov.

Vo výstavbe metodológie hovoríme o tzv. zmiešanej stratégii výskumu. Dve oddelené a časovo odstupňované časti výskumu, z ktorých každá má inú výskumnú metódu (skupinový rozhovor a dotazník) nás priviedli k splneniu cieľov prieskumu.

4.2 Zistenia prieskumu a diskusia. V úsilí o dialóg s človekom, ktorý má inú kultúru alebo náboženstvo označili skúmaní študenti ako najviac významných päť problémov a navrhli týchto päť riešení (Tabuľka 2).

Tabuľka 2 Zistenia prieskumu

Problémy	Riešenia
Nedostatok sebavedomia	(1) Dobrovoľníctvo ako cesta k nadobudnutiu sebavedomia; (2) Rozvoj kompetencií (napr. zvládanie kritiky) a osobnostného rastu (napr. komunikácia)
Teoretické vzdelávanie s malým dôrazom na získavanie praktických a pre život potrebných skúseností	(1) Vzdelávanie zamerané na praktické zručnosti (napr. riešenie konfliktov); (2) Vzdelávanie zamerané na získavanie životných zručností (napr. spolupráca, prispôsobivosť)

Nedostatok osobných skúseností s "inakosťou"	(1) Vlastné rozhodnutie túto skúsenosť získať, brigáda v pracovne (čiastočne) ¹ inom kultúrnom prostredí (napr. v čínskej reštaurácii alebo v arabskom podniku na Slovensku) (2) Osobné úsilie jednotlivca v eliminácii stereotypov, predsudkov a nedostatočného porozumenia kultúrnej odlišnosti
Dominantná mediálna skúsenosť s "inakosťou"	(1) Mediálna gramotnosť – chápaná ako súbor vedomostí, porozumenia a skúseností s rôznymi formami médií, t. j. s ich používaním aj s ich interpretáciou (Buckingham, 2013, s. 3; Potter, 2010, s. 676); (2) Kritické myslenie (napr. "neživiť" sa názormi zo sociálnych sietí, odmietať nenávistné prejavy na internete); (3) Podpora a podnecovanie pozitívnych spoločenských hodnôt, správania a postojov v médiách (najmä v rámci vzťahov majority s ostatnými menšinami).
Existencia predsudkov a stereotypov v spoločnosti	(1) Zvýšenie vedomostí a zručností občanov v oblasti ľudských práv a interkultúrneho dialógu; (2) Podpora iniciatív, smerujúcich k eliminácii prejavov xenofóbie, rasizmu a národnostnej neznášanlivosti v spoločnosti.

4.2.1 Nedostatok sebavedomia. Nedostatok sebavedomia je podľa respondentov individuálnym problémom jedinca, ktorý má výrazný vplyv na komunikáciu s človekom inej kultúry alebo náboženstva. "Ak mi chýba sebavedomie, necítim sa dobre v komunikácii s inými ľuďmi vo všeobecnosti, ak ešte ide o cudzích a odlišných ľudí, platí to o to viac", konštatuje jeden z respondentov. "V komunikácii s inými vzniká veľa zranení, každý má nejakú aj zlú skúsenosť (keď sa vám vysmiali alebo vás znehovali). Tento strach, ak ho zažijeme v známych vzťahoch, sa určite prenáša aj do neznámych vzťahov", zaznieva v skupine. "Mojím najväčším kritikom som ja sama, aj to mi často bráni sa zhovárať s inými ľuďmi", pokračuje respondentka. "Prvé, čo mi napadne je, že sa im nebudem páčiť alebo im budem pripadať málo zaujímavá", pokračuje ďalšia účastníčka prieskumu.

Odborníci hovoria, že nedostatok sebavedomia je problém, ktorý súvisí s celým radom ďalších problémov, a preto k sebavedomiu zaraďujú aj sebadôveru, odolnosť, nezávislosť, iniciatívnosť alebo empatiu. Ide o súbor tzv. osobných životných zručností, ktoré sa snažia o rozvoj celej osobnosti tým, že jej pomáhajú dosiahnuť pozitívne sebauplatnenie (t. j. sú holistické). Nedostatok sebavedomia vedie k potlačeniu ďalších zručností, nakoľko sú vzájomne sa dopĺňajúce a posilňujúce. Ich rozvoj a uplatňovanie v praxi podporuje nielen osobný rozvoj jedinca ale aj jeho uplatnenie v rámci rodiny, spoločenstva, občianskeho, spoločenského alebo pracovného života. Nedostatok sebavedomia (a ďalších zručností o ktorých hovoríme v súvislosti so sebavedomím) prináša problémy, nakoľko nepredstavuje správanie, ktoré by bolo považované za konštruktívne (Európska komisia, 2016, online; Rada Európskej únie, 2017, online). Riešením a cestou k nadobudnutiu sebavedomia môže byť podľa respondentov (1) Dobrovoľníctvo a (2) Rozvoj kompetencií (napr. zvládanie kritiky) a osobnostného rastu (napr. komunikácia).

¹ Študenti opakovane zdôrazňujú, že riešením by nebola práca v zahraničí, ktorá by mohla jedinca ešte viac zneistiť a utvrdiť v ňom negatívne pocity, ale aj získané stereotypy a predsudky. Hovoria preto o brigáde v domácom prostredí, t. j. na Slovensku, a predsa v "čiastočne inom kultúrnom prostredí", ktoré si zachovávajú napríklad čínske alebo arabské podniky, pôsobiace na Slovensku.

4.2.2 Teoretické vzdelávanie s malým dôrazom na získavanie praktických a pre život potrebných skúseností. Teoretické vzdelávanie s malým dôrazom na získavanie praktických a pre život potrebných skúseností je oblasť, ktorú respondenti označujú ako ďalší problém v súvislosti s dialógom s človekom inej kultúry alebo náboženstva. Respondenti sa zhodujú v tom, že škola ich zahľuje teoretickými informáciami a naopak, iba málo pripravuje na záťažové situácie, do ktorých sa v súčasnosti dostávajú (a aké ich v budúcnosti čakajú). Spomedzi mnohých tvrdení zaznieva v diskusii aj otázka, ktorá podľa nášho názoru vhodne ilustruje identifikovaný problém nedostatku praktických a pre život potrebných skúseností: "Neviem si predstaviť o čom by som sa rozprával s ľuďmi, ktorí neveria v (nášho) Boha ... neviem, ako sa to robí?" Odborníci pritom opakovane zdôrazňujú, že rozvíjaním životných zručností sa zvyšuje samostatnosť mládeže pri konštruktívnom zvládaní (relatívne) záťažových situácií aj pri efektívnom riešení ich aktuálnych problémov (Bednařík et al., 2014, s. 17). Sme presvedčení o tom, že to, čo dnešní mladí ľudia potrebujú je schopnosť situáciu rozpoznať, určiť ako problematickú, prípadne záťažovú a vedieť na ňu adekvátne reagovať, t. j. kompetentne sa s ňou vysporiadať a pozitívne ju zvládnuť. Ide o potrebu posilnenie oboch, odbornej aj osobnostnej stránky súčasnej mládeže. Podľa respondentov sú riešením na druhý identifikovaný problém najmä (1) Vzdelávanie zamerané na praktické zručnosti (napr. riešenie konfliktov) a (2) Vzdelávanie zamerané na získavanie životných zručností (napr. spolupráca, prispôsobivosť).

4.2.3 Nedostatok osobných skúseností s "inakosťou". Ďalší problém v súvislosti s komunikáciou s človekom inej kultúry alebo náboženstva vidia skúmaní stredoškólači v nedostatku osobných skúseností s "inakosťou". Osobnú skúsenosť porovnávajú študenti so sprostredkovanými skúsenosťami, ktoré získali napríklad v rodine, v škole alebo v médiách. "Vieme veľa o ľuďoch, ktorí sú iní ako my, ale v skutočnosti sme žiadneho nestretli naozaj", konštatuje respondent počas rozhovoru a zdá sa, že ostatní súhlasia. "Je super, že máme dosah na všetko, čo nás zaujíma, pretože máme super školu, ale aj tak je rozdiel povedať 'ja verím', že je to tak (pretože som o tom čítala, pretože mi to povedal učiteľ, pretože som to videla na internete a 'ja viem' (pretože som niečo zažila alebo niekoho spoznala a som si istá, že je to tak)", uvádza respondentka v dotazníku. Osobná skúsenosť je podľa respondentov napokon aj "potrebnou skúsenosťou, pretože je cestou ako si veci overiť, alebo naopak, ako navždy zbúrať chybné predstavy". Vo výskumnej vzorke napokon dochádza k identifikácii dvoch hlavných riešení, ktoré by reagovali na nedostatok osobných skúseností s "inakosťou", a to: (1) Vlastné rozhodnutie túto skúsenosť získať, napríklad prostredníctvom brigády v pracovne (čiastočne) inom kultúrnom prostredí (napr. v čínskej reštaurácii alebo v arabskom podniku na Slovensku) a (2) Osobné úsilie jednotlivca v eliminácii stereotypov, predsudkov a nedostatočného porozumenia kultúrnej odlišnosti.

4.2.4 Dominantná mediálna skúsenosť s "inakosťou". Dominantná mediálna skúsenosť s "inakosťou" je v skupine vnímaná pozitívne (médiá ako neobmedzený zdroj informácií), a súčasne aj ako problém. "Z médií vieme veľmi veľa o rozdielnych ľuďoch, poznáme ich kultúru, zvyky, hľadíme nato, ako sa modlia, čo musia mať oblečené a podobne. Vďaka médiám by som sa vedela rozprávať s hocikým", konštatuje počas rozhovoru jedna z respondentiek. Respondenti hodnotia pozitívne, že vďaka médiám majú k dispozícii "všetky informácie, o ktoré majú práve záujem". "Vďaka dokumentom v televízii vieme o moslimoch, židoch a hinduistoch viac ako naši rodičia", myslia si študenti. V tomto im môžeme dať za pravdu, pre súčasných príjemcov (čitateľov, divákov, poslucháčov) je na mediálnom poli k dispozícii obrovská zmes rozličných mediálnych obsahov. "Stačí pritom základná mediálna gramotnosť a k človeku sa dostávajú informácie, ktoré by nikdy nezažil", myslia si účastníci prieskumu a oceňujú predovšetkým dokumentárne filmy a zábavu typu reality show, ktorá je podľa ich slov "prehliadkou všetkého možného".

Faktom je, že mnohé z týchto mediálnych obsahov predstavujú názory "iných", a preto nevyžadujú žiadne intelektuálne úsilie; sú prezentáciou faktov ale nenúti k premýšľaniu nad týmito faktami; existujú pre okamžitú spotrebu, a preto v lákavých formátoch a príťažlivých "baleniach". Kvalita mediálnych obsahov klesá a naopak, rastie ich kvantita, spolu s bulvarizáciou programu a dôrazom na sledovanosť. Aj v kontexte problematiky vzájomného spoznávania sa rôznych náboženstiev možno v tomto kontexte hovoriť o "mediálnej kultúrnej invázii". Chápeme ju ako jav, v ktorom mediálne obsahy diktujú recipientom, čo si majú o iných ľuďoch alebo kultúrach myslieť, ako sa k nim majú správať, aj to, ako sa majú pri nich cítiť. Tento fenomén nabera negatívne významy predovšetkým v prostredí sociálnych médií, kde sú prítomné nielen slovné invektívy voči akejkolvek inakosti, ale aj otvorene falošné alebo nenávistné prejavy (Hospodárske noviny, 2020, online; Chovančáková, 2020, online). V médiách navyše dochádza k reprodukcii stereotypných výrokov, čo implicitne vedie k ďalšej (potencionálnej) neznášanlivosti. Podľa skúmaných stredoškólkov sú riešením na tento problém: (1) Mediálna gramotnosť; (2) Kritické myslenie (napr. "neživiť" sa názormi zo sociálnych sietí, odmietaj nenávistné prejavy na internete) a (3) Podpora a podnecovanie pozitívnych spoločenských hodnôt, správania a postojov v médiách (najmä v rámci vzťahov majority s ostatnými menšinami).

4.2.5 Existencia predsudkov a stereotypov v spoločnosti. Predchádzajúci problém priviedol respondentov k vymedzeniu posledného problému, ktorý súvisí s dialógom jedinca s človekom inej kultúry alebo náboženstva. Respondenti hovoria o existencii predsudkov a stereotypov v spoločnosti a daný problém označujú ako celospoločenský. "Slováci sa boja iných ľudí, majú radi svoju kultúru a tradície a neradi sa prispôsobujú", konštatuje respondentka. V dotazníku nachádzame dokonca niekoľko ďalších zaujímavých tvrdení v súvislosti s týmto bodom. Predovšetkým sa hovorí o "podozrievavosti Slovákov voči moslimom" a "spájaní moslimov s terorizmom", o "prepájaní svetových ambícií a túžby po moci so židovstvom", a pod. Zistenia z dotazníka korešpondujú aj s názormi odborníkov. Zdá sa, že respondenti si uvedomujú prítomnosť stereotypov (minimálne vo svojom okolí), čo môže aj nemusí viesť k ich vlastnému neznášanlivému správaniu voči "inakosti". Podľa Halla je nebezpečenstvom stereotypizácie v zdôrazňovaní rozdielov a vo fixácii "rozdielov" medzi mnou a inými, čo následne vedie k vytváraniu jasného protikladu medzi "mojou" skupinou a "odlišnou" skupinou (Hall, 1997, s. 257). Respondenti vnímajú prítomnosť stereotypov a predsudkov ako problém a vo svojom prístupe k človeku, ktorý má inú kultúru alebo náboženstvo navrhujú dve riešenia: (1) Zvýšenie vedomostí a zručností občanov v oblasti ľudských práv a interkultúrneho dialógu a (2) Podporu iniciatív, smerujúcich k úplnej eliminácii prejavov xenofóbie, rasizmu a národnostnej neznášanlivosti v spoločnosti.

5. Záver. Predložená štúdia chcela ukázať, že prehlbovanie vzťahov a spolupráca monoteistických náboženstiev môže byť v priestore postmodernej tolerancie a ľahostajnosti, tvárou v tvár hlbkej kríze západnej civilizácie, liekom na niektoré 'bolesti', pozitívnym tlakom na väčšiu etiku v spoločnosti či partnerom v riešení súčasných závažných existenčných otázok. Ak si uvedomíme, že úplná teologická zhoda medzi židmi, kresťanmi a moslimami v zásade nie je možná, je potrebné hľadať a podporovať spoločné stanovisko a spoluprácu založenú na konkrétnych spoločných aktivitách.

Oživenie medzináboženskej ekumény predstavuje preto viacero pozitívnych signálov, ale aj výziev, ktoré nás upozorňujú nato, že praktická realizácia abrahámskej ekumény nie je vec samozrejma. Práve naopak, je skôr vzácnou podobou vedomého úsilia jednotlivcov aj skupín o medzináboženský dialóg, humanitárnu spoluprácu, spoločné aktivity aj hľadanie zmiernenia.

Prostredníctvom aplikácie Zoom Cloud Meetings sa nám napriek pandemickej situácii podarilo uskutočniť prieskum, ktorý do problematiky medzináboženskej koexistencie vniesol pohľad stredoškólskych študentov. Úlohou stredoškólkov bolo identifikovať individuálne problémy

jednotlivca, ktoré nastávajú v jeho / jej úsilí o priateľský dialóg s človekom, ktorý má inú kultúru a náboženstvo. Prvým čiastkovým cieľom bolo umožniť mladým ľuďom, aby zväžili potenciálne problémy, ktorým môžu čeliť, keď sa dostanú do situácie, v ktorej majú komunikovať alebo spolupracovať s človekom z inej kultúry alebo náboženstva, t. j. identifikovali problémy. Druhým cieľom prieskumu bolo umožniť mladým ľuďom, aby uvažovali o možnostiach aplikovať myšlienky úcty a rešpektu na riešenie týchto problémov, t. j. identifikovali riešenia. Vo výskumnej skupine bolo vymedzených päť najvýznamnejších problémov a päť riešení.

Z prieskumu o. i. vyplýva, že skúmaní stredoškóľáci si uvedomujú vlastné rezervy a nedostatky, ktoré môžu byť prekážkou v dialógu s ľuďmi, ktorých charakterizuje rozdielna kultúra alebo náboženstvo; hovoria o nedostatku sebavedomia, praktických a pre život potrebných skúseností, ale aj o nedostatku osobných skúseností s "inakosťou". Stredoškóľáci poukazujú tiež na problém dominantnej mediálnej skúsenosti s "inakosťou", ktorá je síce pozitívna (vďaka médiám majú k dispozícii množstvo informácií a vedia viac ako generácie pred nimi), ale je zároveň aj zdrojom vytvárania a prehlbovania predsudkov a stereotypov v spoločnosti. Riešením je podľa nich predovšetkým vzdelávanie (zamerané na získavanie praktických zručností, životných zručností, vzdelávanie v otázkach mediálnej gramotnosti, rozvoj kritického myslenia a zvyšovanie vedomostí a zručností v oblasti ľudských práv a interkultúrneho dialógu). Skúmaní mladí ľudia hovoria aj o dobrovoľníctve, ako o ceste k nadobudnutiu sebavedomia či o rozvoji osobnostného rastu. V kontexte celospoločenských iniciatív môže byť podľa nich riešením na vyššie identifikované problémy podpora iniciatív, smerujúcich k úplnej eliminácii prejavov xenofóbie, rasizmu a národnostnej neznášanlivosti v spoločnosti.

Okrem zaujímavých dôrazov vyplývajúcich z prieskumu nás medzináboženská ekuména vyzýva, aby sme naše predstavy (historicky a iným spôsobom sprostredkované) o vyznávačoch iných náboženstiev podrobili potrebnému kritickému prehodnoteniu a pristupovali k nim jednotlivo; t. j. na základe aktuálneho obrazu jednotlivých náboženských komunít. Vyzýva nás tiež k úprimnému poznávaniu tých, ktorí sú nami vnímaní ako "odlišní"; aj napriek počiatkovej nedôvere. J. Alan vidí ako praktické riešenie vzájomnej nedôvery vo zvýšení sociálnych kontaktov (Alan, 2008, s. 10). Môžu byť nimi projekty charitatívnej povahy, praktické riešenia sociálnych problémov (starostlivosť o trpiacich, utečencov atď.), spoločné vzdelávacie aktivity a medzináboženská vedecká a publikačná činnosť (ktoré by napomáhali kultivácii ľudskej vzájomnosti) či pokusy o spoločenstvo modlitby. Aj podľa sociológa M. Vašečku sa ako dôležité ukazuje hľadať zdroje sociálnej kohézie, ktoré by zaistili vzájomnú koexistenciu skupín s protichodnými záujmami (Vašečka, 2013, s. 44). Napokon sa ako kľúčové javí odmietnutie etnického a kultúrneho fundamentalizmu, ktorý požaduje, aby určitá forma života bola považovaná za lepšiu, prípadne dokonca za jedinú možnú. Aj preto sme presvedčení o tom, že v súčasnosti, kedy sa stále častejšie hovorí o civilizačných konfliktoch, sú medzináboženská ekuména a jej praktické realizácie vítaným pozitívnym stimulom pre nenásilný konsenzus a koexistenciu civilizácií aj ich náboženstiev.

Záverom, podmienkou medzináboženskej ekumény je fakt, že sa v nej židia, kresťania a moslimovia budú stretávať ako rovnocenní partneri. V tomto zmysle súhlasíme s Dedom, ktorý pripomína, že je to práve ekumenické myslenie, ktoré sa javí ako "účinný prostriedok na odstránenie intolerancie a bezohľadnosti voči ostatným" (Děd, 2011, s. 86). Navyše, je to ekumenické myslenie, ktoré vedie partnerov komunikácie k vzájomnosti a zbavuje ich pokušenia výlučnosti; samozrejme pri zachovaní vlastného úsudku a vlastného prejavu, ktoré patria slovami J. Moltmanna k dospelosti každého veriaceho človeka (Concilium, 2010, s. 141). V opačnom prípade, ak si jednotlivé náboženstvá nárokujú na vlastnenie celej pravdy, nemožno hovoriť ani o zdravej spoločnosti. Práve naopak, vtedy sa ľudstvo ocitá na ceste k nezdravej spoločnosti, v ktorej prevládajú rôzne netolerantné a extrémistické myšlienky, ďalej žijúce a parazitujúce na nepochopení viery ostatných.

Bibliografia

- Alan, J. (2008), "Xenophobia and racism: An introductory remark by a sociologist" ["Xenofobie a rasizmus: Úvodní poznámka sociologa"]. In T. Šišková (Ed.), *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník*, Portál, Praha, pp. 10-12. [in Czech]
- Bednařík, A. et al. (2004), *Life skills and how to develop them: A handbook for workers with children and young people [Životné zručnosti a ako ich rozvíjať: Príručka pre pracovníkov s deťmi a mladými ľuďmi]*. Nadácia pre deti Slovenska, Bratislava, 231 p. [in Slovak]
- Buckingham, D. (2013), *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*, Polity Press, London, 223 p.
- Děd, M. (2011), *Religious fundamentalism [Náboženský fundamentalizmus]*, Professional Publishing, Praha, 96 p. [in Slovak]
- "Ecumenical Spirituality as We Experience It Today: Excerpts from an Interview with Hans Küng and Jürgen Moltmann at the 2nd Ecumenical Church Assembly 2010 in Munich" ["Ekumenická spiritualita, jak ji prožíváme dnes: Výňatky z rozhovoru Hanse Künga a Jürgena Moltmanna na 2. ekumenickém církevním sněmu 2010 v Mnichově"], In *Concilium: Rivista Internazionale Di Teologia*, No. 3, 2011, pp. 137-148. [in Czech]
- "Európska komisia" (2016), *A new skills agenda for Europe. Brussels: European Commission [Nový program v oblasti zručností pre Európu. Brusel: Európska komisia]*, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0381&from=HR> [in Slovak]
- Filipi, P. (2000), *The Church and Churches: Chapters in Ecumenical Ecclesiology [Cirkev a cirkve: Kapitoly z ekumenické eklesiologie]*, CDK, Brno, 187 p.
- Flusser, D. (1987), "Christianity". In A. A. Cohen, P. Mendes-Flohr (Eds.), *Contemporary Jewish Religious Thought: Original essays on critical concepts, movements, and beliefs*, Scribner, London, pp. 61-66.
- Frymer-Kensky, T., Novak, D., Ochs, P., Signer, M. (2000), "Dabru Emet - National Jewish Scholars Project : A Jewish Statement on Christians And Christianity", available at: <https://archden.org/wp-content/uploads/2018/09/2002-Dabru-Emet-A-Jewish-statement-on-Christians-and-Christianity.pdf>
- Geremešová, G. (2015), *Religionistika [Religion studies]*, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, 92 p. [in Slovak]
- Hall, S. (Ed.). (1997), *Culture, media and identities. Representation: Cultural representations and signifying practices*, Sage Publications, Inc; Open University Press, London, 396 p.
- Hospodárske noviny (2020), *Social networks should archive hate speech as evidence, a human rights organization said [Sociálne siete by mali archivovať nenávistné prejavy ako dôkaz, vyhlásila ľudskoprávna organizácia]*, available at: <https://strategie.hnonline.sk/media/2209226-socialne-siete-by-mali-archivovat-nenavistne-prejavy-ako-dokaz-vyhlasila-ludskopravna-organizacia> [in Slovak]
- Hughes, A. W. (2012), *Abrahamic Religions: On the Uses and Abuses of History*, Oxford University Press, New York, 208 p.
- Chovančáková, K. (2020), "We are worse off than expected. It gives Slovaks literacy a lot of media literacy" ["Sme na tom horšie ako sa predpokladalo. Slovákom dáva mediálna gramotnosť poriadne zabrat"], available at: <https://www.startitup.sk/sme-na-tom-horsie-ako-sa-predpokladalo-slovakom-dava-medialna-gramotnost-poriadne-zabrat/> [in Slovak]
- Kooi, van der C. (2012), „Towards an Abrahamic Ecumenism? The Search for the Universality of the Divine Mystery“, *Acta Theologica*, No. 32, pp. 240-253.
- Küng, H. (1991), "From Three Faiths, One Reconciliation: Jerusalem: The old city holy to Muslims, Jews and Christians offers grounds for a new peace", *Los Angeles Times*, available at:

- <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-03-31-op-2251-story.html>
- Küng, H. (1992), *Světový étos project* [*World ethos project*]. Archa, Zlín, 158 p. [in Czech]
- Küng, H. (2000), *Světový étos pro politiku a hospodářství* [*World ethos for politics and economy*]. Vyšehrad, Praha, 400 p. [in Czech]
- Küng, H., Van Ess, J. (1998), *Křesťanství a islám* [*Christianity and Islam*], Vyšehrad, Praha, 192 p. [in Czech]
- "Lives of the Saints: Saint Luke, Archbishop of Simferopol", *Canadian orthodox Messenger*, 2002-2003, No. 14, pp. 13-15.
- Marushchak, A. V. (2016), *The Blessed Surgeon: The Life of Saint Luke of Simferopol*, Divine Ascent Press, California, 191 p.
- "Nostra Aetate. Declaration on the relationship of the church to non-christian religions", available at: https://www.bc.edu/content/dam/files/research_sites/cjl/texts/cjrelations/resources/documents/catholic/Nostra_Aetate.htm
- Potter, J. (2010), "The state of media literacy", *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, No. 54, pp. 675-696.
- "Rada Európskej únie. The Council Conclusions on the role of youth work in supporting young people to develop basic life skills to facilitate their successful transition to adulthood, active citizenship and working life (2017 / C 189/06)" ["Závery Rady o úlohe práce s mládežou pri podpore mladých ľudí v rozvíjaní základných životných zručností uľahčujúcich ich úspešný prechod do dospelosti, aktívneho občianstva a pracovného života (2017/C 189/06)"], available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017XG0615\(01\)&from=SK](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017XG0615(01)&from=SK) [in Slovak]
- Bullock, S. (Ed.). (s. a.), "Erasmus + Programme of the European Union. RIDE – Resources for Inclusion, Diversity and Equality. University study subject: Syllabus design", available at: <https://rideproject.eu/media/university-module-sk.pdf>
- Vašečka, M. (2013), "Sociological aspects of xenophobia" ["Sociologické aspekty xenofóbie"]. In O. Prostředník (Ed.). *We don't want strangers, we don't have ours? Overcoming xenophobia and anti-Semitism in religious texts and practice* [*Cudzie nechceme, svoje si nedáme? Prekonávanie xenofóbie a antisemitizmu v náboženských textoch a praxi*], Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava, pp. 5-45. [in Slovak]

© **Hedviga Tkáčová**